

В. С. Канцір

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
д-р юрид. наук, проф.,
проф. кафедри кримінального права і процесу

ДЕФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ОПОСЕРЕДКОМ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ТЕРОРИЗМУ

© *Канцір В. С., 2016*

Досліджено феномен транснаціонального тероризму, головною метою якого є дестабілізація державних режимів, зміна державної влади та провокування інших політичних, національних чи релігійних конфліктів. Проаналізовано форми його прояву у міжнародних відносинах. Розмежовано поняття тероризму і національно-визвольного руху.

Ключові слова: тероризм, транснаціональний тероризм, терористичний акт, міжнародний конфлікт, національно-визвольний рух, міжнародне співтовариство.

В. С. Канцир

ДЕФОРМАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ ИЗ-ЗА ВОЗДЕЙСТВИЯ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОГО ТЕРРОРИЗМА

Рассмотрено феномен транснационального терроризма, главной целью которого выступает дестабилизация государственных режимов, смена государственной власти и провокация иных политических, национальных или религиозных конфликтов. Проанализировано формы его выражения в международных отношениях. Разделены понятия терроризма и национально-освободительного движения.

Ключевые слова: терроризм, транснациональный терроризм, террористический акт, международный конфликт, национально-освободительное движение, международное сообщество.

V. S. Kanthir

STRAIN INTERNATIONAL RELATIONS BECAUSE OF TRANSNATIONAL TERRORISM

This article is devoted to uncovering the phenomena of transnational terrorism, the main aim that is destabilization state regime, forming some troubling at population from its defenceless by violence, changing a state power and provocation other political, national or religions conflicts. In this article was been analyzed forms expression on terrorism and national-liberation action.

Key words: terrorism, transnational terrorism, terrorist attack, international conflict, national liberation movement, the international community.

Постановка проблеми. Донедавна практично паралельно з терміном «тероризм» вживався термін «екстремізм». Така підміна навряд чи допустима, оскільки близькість термінів не означає їх

тотожність. У словнику іншомовних слів “екстремізм” як похідне від латинського *extremus* (крайній) визначається як “прихильність до крайніх поглядів і методів (переважно в політиці)”¹. Тобто екстремізм – явище ширше і багатозначніше, ніж тероризм, яке виступає швидше як крайня форма, логічний, але не обов’язковий розвиток екстремізму. Останніми роками поширення набув термін «міжнародний тероризм», дещо рідше використовується термін «транснаціональний тероризм».

Як правило, закордонні дослідники тероризму вважають за необхідне розрізнати власне міжнародний тероризм, зараховуючи до цієї категорії тероризм, відкрито або приховано інспірований державою, і так званий транснаціональний, пов’язаний з діяльністю приватних осіб або груп, а інколи й екстремістських напрямів у національно-визвольних рухах. Дослідник А. П’єре, наприклад, визначає транснаціональні групи як “організації, в яких беруть участь особи, які приналежні до різних держав і діють з метою зруйнувати міжнародну політичну систему”, зберігаючи цим за транснаціональним тероризмом його міжнародну спрямованість.

Інші автори схиляються до поділу тероризму на три «виміри»: 1) внутрішній; 2) транснаціональний (коли терористи чинять тиск на своїх співвітчизників, які перебувають на території інших держав); 3) міжнародний (коли групи терористів різні за національним складом і здійснюють терористичні акції в третіх державах).

Аналіз транснаціонального тероризму, його місця та ролі в сучасному світі здійснено у працях проф. Ю. Авдєєва, І. Демєтьєва, Н. Лазарева, Є. Примакова та інших. Значну увагу проблемам міжнародного тероризму приділяли українські науковці, серед яких можна назвати проф. В. Антипенка, С. Білокося, О. Богданова, Н. Дрьоміну, В. Емельянова, Ю. Іванова, А. Кузьменка, С. Мохончука, Л. Машкову, І. Рижова та інших. У продовженні згаданих досліджень новим є те, що деталізовано та конкретизовано окремі аспекти деформації міжнародних відносин внаслідок негативного впливу тероризму як явища, і транснаціонального тероризму зокрема.

Тому мета статті полягає у дослідженні транснаціонального тероризму, що є своєрідним різновидом міждержавного тероризму, до якого вдаються недержавні угруповання або окремі приватні особи, на відміну від “чисто” міжнародного тероризму, за протиправними діями якого приховуються інтереси конкретної держави.

На нашу думку, видається цілком логічним, що, розглядаючи такий критерій транснаціональності тероризму, як його вплив на міжнародні відносини, необхідно враховувати, що в сучасному світі фактично будь-який терористичний акт, особливо пов’язаний із міжнародним фактором, навіть якщо він безпосередньо не ставить за мету впливати на міжнародні відносини, може побічно істотно вплинути на міждержавні відносини і на світове співтовариство, а в окремих випадках відіграти роль детонатора міжнародного конфлікту. Саме тому нам видається, що кінцева міжнародна спрямованість зберігається й у транснаціональному різновиді міжнародного тероризму.

Проф. І. Бліщенко та І. Жданов, не вводячи терміна “транснаціональний тероризм”, також вважають за необхідне, щоб полегшити вироблення загальної стратегії щодо боротьби з тероризмом, поділити його на: терористичні акти, що здійснюються державою або за підтримки держави, терористичні акти, що здійснюють приватні особи або організації приватних осіб [1, с. 85–92].

Тероризм нерідко називають “війною ХХ століття”. Перефразовуючи відомий вислів Клаузевіца, американський тероролог Б. Дженкінс вважає, що в сучасному світі тероризм може стати своєрідним продовженням агресивної політики.

“Технологічний розвиток, що досяг непередбачуваного рівня у військовій сфері, – зазначає єгипетський політолог М. Сід-Ахмед, – призвів до того, що війна у класичному розумінні цього слова стала неможливою, якщо не абсурдною. Оскільки абсурдність війни не означає закінчення конфлікту, – вважає він, – боротьба тепер загрожує набрати інших форм. Зі специфічної точки зору тероризм може розглядатися як продовження війни, а не лише політики іншими засобами” [2, с. 101]. Показово, що в дискусії щодо тероризму на ХХХХ сесії Комісії міжнародного права під час обговорення проекту Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства тероризм у контексті поняття “втручання” кваліфікували як “побічну форму воєнних дій” [3, с. 121].

¹ Словник іншомовних слів / С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – С. 194.

Тероризм справді пов'язаний з війною та мілітаризмом багатьма аспектами. “Війна для терористів, – вказує С. Ефіров в одній із глав під назвою “Ми хочемо війни ...”, – і бажана мета, і засіб, і досить добре моральне алібі” [4]. З одного боку, діє фактор органічного потягу групового тероризму до війни (війна як передумова революції тощо), з іншого боку, безсумнівно, зростає привабливість тероризму і для держав, і для спецслужб, що стоять за їх спиною. Тероризм все більше набуває рис “неконституційних” воєнних дій. “Політичний тероризм, – уважає П. Уїлкінсон, – може бути коротко охарактеризований як специфічна форма прихованих, неоголошених і неконвенційних воєнних дій, що проводяться без будь-яких гуманітарних обмежень або правил” [5, с. 3]. “Війна і тероризм, – зазначає С. Ефіров, – мають одну фундаментальну загальну рису – намагання досягти відповідних політичних цілей будь-якими засобами, будь-якими методами, крім тих, що розглядаються як “невигідні” [6].

“Час класичних воєн пройшов, – доводить Я. Шрейбер, – тероризм і є “нормальною” війна нашого часу” [7, с.144]. Така надто категорична заява має раціональне зерно, оскільки, за сучасної розстановки світових сил, рівня технологій і воєнно-стратегічного паритету, потенційна можливість комусь одному отримати перемогу у ядерній війні зведена до нуля. Ядерна зброя перетворилася швидше на політичну зброю і вийшла за межі традиційних засобів ведення війни. Небезпека переростання відкритих воєнних дій в ядерну катастрофу, на думку багатьох аналітиків, відводить тероризму роль однієї із форм воєнних дій.

Тероризм нині, на думку Л. Бонанате, виступає однією із можливих альтернатив звичайним формам війни, “обмеженої не стільки прагненням країн до співпраці, скільки загрозою термоядерної війни, з одного боку, та зростанням міждержавного контролю, з іншого” [8, с. 53].

Аналогічної думки дотримується багато західних дослідників тероризму. Так, проф. О’Белленс у збірнику “Міжнародний тероризм в сучасному світі” зазначає, що тероризм, котрий “розвивається і поширюється під парасолькою атомного глухого кута”, починає справляти все більший вплив на зміни світового балансу сил. “Тероризм, політично обґрунтований, добре спланований і розумно спрямований, – пише він, – може виступити у ролі заміни засобів створення ситуації домінування, котрого в нормальній обстановці можна досягти лише використанням регулярних військових сил”. Масштаби тероризму в такому контексті, вважає автор, суттєво зростають. Тероризованими можуть бути цілі нації, уряди і народи. Такі акції, як викрадення, захоплення заручників тощо, О’Белленс розцінює як мікропрояв тероризму, потенційно здатного на значно більше [9, с. 415–416]. Крім того, необхідно враховувати, що терористичні дії дешевші порівняно з регулярними воєнними діями.

Однак нам видається, що основа зростання привабливості тероризму як “замінника воєнних дій” – широкі можливості маніпулювання ним з метою досягнення тих або інших політичних цілей².

Політична тенденційність у трактуванні тероризму – окрема тема для спеціального дослідження. Зупинимося на ній тому, що вона слугує перешкодою для вироблення універсального визначення тероризму. Одна з основних перепон, на яку наштовхується міжнародне співтовариство в цьому питанні – це необхідність, зокрема для самих національно-визвольних рухів, розмежувати такі поняття, як “тероризм” і “національно-визвольна боротьба”³. Необхідно враховувати, що застосування цього терміна нині доволі умовне.

Як визнано ООН, народи, які борються проти колоніального гніту і ворожої окупації, проти расистських режимів, здійснюючи своє право на самовизначення, мають право використовувати силу для досягнення своїх цілей в межах міжнародного гуманітарного права. Законодавчо право націй і народів на самовизначення закріплено у п. 2 ст. 1 Статуту ООН, а також у Декларації ООН 1960 р. про надання незалежності всім колоніальним країнам і народам, правомірність збройної визвольної війни підтримана резолюціями ООН: 2105, 2189, 2625, 3103, 3314.

² Необхідно зазначити, що багато терористичних дій, які стають “замінниками воєнних дій”, можуть підпадати під визначення агресії 1974 року.

³ Цей термін необхідно сприймати в широкому розумінні слова. Як зазначалося раніше, в сучасних умовах визвольна боротьба в країнах “третього світу” охоплює надто широкий спектр конфліктів.

Ототожнення понять міжнародного тероризму і національно-визвольного руху бере свій початок від сплутування понять тероризму і революційного насильства. “Це, – за словами проф. В. Вітюка та С. Ефірова, – ключове питання в ідеологічній боротьбі навколо проблематики лівого тероризму, що нетрадиційно вирішується як самими лівими терористами, так і переважною більшістю буржуазних політологів” [10, с. 232].

Тенденція спотвореного трактування питання взаємовідносин революційного насильства і тероризму багатьма зарубіжними дослідниками цього питання загострюється ще й тим, що самі транснаціональні терористи лівої орієнтації не лише претендують бути носіями “істинної” революційності, але й здійснюють спроби ототожнити свою терористичну діяльність із боротьбою за національне визволення народів “третього світу”.

У цьому контексті не зайвим буде нагадати слова Ф. Енгельса, який стверджував: “...коли немає реакційного насильства, проти якого потрібно боротися, то не може бути й мови про будь-яке революційне насильство” [11, с. 419].

Визнаючи вимушений, обмежений, тимчасовий характер революційного насильства, В. Ленін підкреслював, що “у нашому ідеалі немає місця насильству над людьми” [12, с. 122]. Революціонери вважають, що насильство виправдане, оскільки воно виступає частиною масового народного руху і відповіддю на репресії антинародних репресивних режимів. “Тероризм, – зазначає далекий від стриманості у поглядах Б. Кроз’є, – барометр революційного успіху. Виступаючи, за загальною думкою, зброєю слабких, він відіграє роль індикатора наявності або відсутності підтримки мас” [13, с. 129].

Саме В. Ленін ставив дві обов’язкові умови правомірності та виправданості обмеженого й тимчасового використання терористичних дій у революційній боротьбі: по-перше, наявність дійсно широкого розмаху революційного повстання; по-друге, – повинна бути чітко визначена доречність крайніх засобів у межах цієї збройної боротьби мас, тобто повинні бути вичерпані всі можливості інших легальних засобів боротьби.

Індійський дослідник тероризму Е. Туагі заперечує поширене в зарубіжній літературі з питань тероризму висловлювання: “Той, хто для одних терорист, для інших – борець за свободу”. “Терорист, – зазначає він, – це людина, яка вчиняє злочинні акти за політичними мотивами, не вичерпавши законних засобів, що має у своєму розпорядженні, і ставить при цьому власні цілі... Борець за свободу – це людина, яка є жертвою ворожого незаконного і репресивного режиму, позбавлена можливості в найближчій перспективі звільнитися від гніту і страждань законними засобами... Її акти відображають загальну волю народу” [14, с. 9].

Кардинальною відмінністю між національно-визвольним рухом і тероризмом є те, – вважає політолог Каїрського університету М. Сід-Ахмед, – чи здобули здійснювані акції широку підтримку мас, чи ні, чи є такі акції соціальними, чи відображають інтереси окремих груп” [2, с. 108].

У середовищі зарубіжних дослідників тероризму не досягнуто єдності щодо питання співвідношення національно-визвольної боротьби і тероризму. Як правило, більшість терорологів концептуально розділяють національно-визвольний рух і тероризм.

Ускладнює проблему дефініції і термінологічна плутанина між “партизанською війною” (“герилья”), яка традиційно асоціюється з національно-визвольним рухом, і міською та сільською “партизанськими війнами”, що набули поширення за останні два-три десятиліття. “Історично, – пише П. Уїлкінсон, – сільська герилья не вдавалася до терористичної практики, однак нині міська і сільська герилья в Африці та Латинській Америці використовують тероризм” [5, с. 5]. Керуючись намірами причетності до національно-визвольної боротьби народів “третього світу”, оголосили себе “міськими партизанами” і ліві терористи індустріально розвинених країн Заходу. Спроба перенесення методів партизанської війни із сільської місцевості у місто фактично звелась до терористичної практики у чистому вигляді. Декларативна ідентифікація лівих терористів із “партизанською боротьбою” сприяє концептуальному сплутуванню цих двох понять, що слугує цілям дискредитації національно-визвольного руху як такого.

Спробуємо з’ясувати, в чому, власне, полягає розбіжність між “партизанською війною” і “міською партизанською війною”. “Важливо визнати, – зазначає П. Уїлкінсон, – що багато революційних теоретиків від К. Маркса та В. Леніна до Че Гевари довели, що тероризм неефективний і

шкодить революційному рухові. Навіть у випадках завоювання незалежності колоній більшість із них досягли незалежності політичними засобами, а не терористичними” [5]. Проти ототожнення двох видів “герильї” висловлюються також фундаментальні дослідники тероризму У. Лакьор та П. Уїлкінсон. Тероризм, вважає П. Уїлкінсон, не може бути прирівняний до партизанської війни у принципі. Він пояснює ескалацію тероризму в західних державах діяльністю невеликих міських терористичних груп і транснаціональних банд, таких як “Японська Червона Армія”, група “Карлоса”, західнонімецька “Фракція Червоної Армії”, що взяли на озброєння тероризм поза будь-яким зв’язком з партизанською війною. У. Лакьор розпочав свою працю, що вже давно стала класичною, з дослідження тероризму словами: “Ця робота є результатом дослідження партизанської війни, у процесі якого я дійшов висновку, що міський тероризм не є новою сходинкою партизанської війни і відрізняється від неї за своїми основними параметрами” [15, с. 3].

Цитовані вище В. Вітюк та С. Ефіров вважають партизанську війну однією із форм війни між державами, що здійснюється загонами озброєного народу, які користуються широкою підтримкою в масах [10]. “Партизанські виступи, – писав В. Ленін, – не помста, а воєнні дії” [16, с. 40–48].

Операції партизанів у військовій формі, вважає американський автор низки робіт про партизанську війну і тероризм Дж. Белл, врешті отримали визнання як нетрадиційний вид війни [17, с. 8]. Вузьке, строго обмежене коло учасників руху міських партизанів “Кодекс міського герильєро” апріорі визначає як заколотницьке, що має терористичний характер. “Терор, – писав В. Ленін, – ніколи не може стати другорядною воєнною дією... у кращому випадку він придатний лише як один із прийомів рішучого штурму” [18, с. 8]. Міська герилья ж робить ставку власне на терор.

Деякі автори зазначають також, що стосовно акцій, які здійснюють “міські партизани”, застосування воєнної термінології неприпустиме.

Розрізняють ці два поняття і за спрямованістю дій. Партизанська війна ведеться, як правило, проти озброєного супротивника, тоді як внаслідок акцій міських партизанів гинуть здебільшого цивільні особи. Подібність між міськими герильєрами і тероризмом полягає й у їх прагненні до опосередкованості прямого результату. Якщо мета звичайних військових дій конкретна (наприклад, завдання матеріальних збитків тощо), то мета діяльності міських герильєро і терористів – створення атмосфери страху, дезорганізації, паніки. Ототожнення “міської партизанської війни” з “партизанською війною”, вважає західнонімецький журналіст Ф. Р. Аллеман, ставить мету не лише визнати за “міськими партизанами” статус воюючої сторони, але й покликано замаскувати їхню первинну злочинну сутність.

Різний, зрештою, і вихідний потенційний заряд, що закладений у “партизанській війні” і в “міській партизанській війні”. Якщо перша здатна перерости у достеменно народну війну, то друга, як і тероризм, веде у глухий кут за суттю, призводить до деградації особистості, до втрати ідеологічних мотивів тощо, що довела динаміка розвитку сучасного лівого тероризму в країнах Заходу, котрий широко використовував тактику “міської партизанської війни”.

Необхідність розмежування національно-визвольного руху і тероризму актуальна і для самих національно-визвольних рухів, окремі екстремістські фракції яких вдаються до тактики тероризму, а інколи й користуються послугами деяких лівих терористів із країн Західної Європи та Японії. Особливо це характерно для ранніх етапів становлення того чи іншого руху, зокрема, Палестинського руху опору.

Однак, на нашу думку, тероризм – це правило, в якому немає винятків. Ставка на нього апріорі програшна. Крім того, навіть у тих випадках, коли тероризм “виникає із бідності, безвихідності, бід і розчарувань...”, він не може бути виправданий, якщо гинуть невинні люди. Як підкреслює Е. Туагі, “акти, що вчиняє борець за свободу, повинні бути сумісними зі Статутом ООН, Декларацією про дружні відносини між країнами і міжнародним гуманітарним правом. Право на самовизначення не дає свободу на участь у будь-якій діяльності”.

Підсумовуючи, необхідно констатувати, що політика транснаціонального тероризму може реалізуватися як у воєнний, так і в мирний час. Якщо здійснення терористичних актів у воєнний час карається (є низка норм, що забороняють їх), а пряме застосування воєнної сили самою державою проти іншої держави кваліфікується як агресія, то найменш охопленими нормотворчою діяльністю

залишаються терористичні акти, що вчиняє влада будь-якої держави проти іншої держави у мирний час, а це також збільшує привабливість політики тероризму як заміни прямих воєнних дій.

1. Блищенко И. П. *Сотрудничество государств в борьбе против террористических актов международного характера* / И. П. Блищенко, Н. В. Жданов // *Сов. гос. и право.* – 1981. – № 8. – С. 85–92. 2. *Terrorism and National Liberation: Proceedings of the International conference on the questions on terrorism* / Н. Köchler – N. Y.: IPO, 1988. – P. 101. 3. *Проект Кодекса преступлений против мира и безопасности человека* // Доклад Комиссии междунар. права о работе ее сороковой сессии 9 мая – 29 июля 1988 г., ГА ООН. – Офиц. отч. 43-я сес., доп. № 10 (А. 43110). – С. 121. 4. *Японская общественно-политическая мысль и маоизм* / под ред. Эфиров С. А. – М.: Наука, 1975. – 296 с. 5. *Wilkinson P. Terrorism versus liberal democracy: The problem of response* / P. Wilkinson // *The new terrorism: For the Institute for the Study of conflict* / Gutteridge W. L.: Mansell, 1986. – P. 3, 5. 6. Эфиров С. А. *Покушение на будущее* / С. А. Эфиров. – Москва : Мол. гвардия, 1984. – 204 с. 7. *Schreiber J. The ultimate weapon: Terrorist and world order* / J. Schreiber. – N. Y.: Morrow, 1978. – P. 144. 8. *Bonanate L. Terrorism and International Analysis* / L. Bonanate // *Terrorism: an International Journal.* – 1979. – Vol. 3. – № 1–2. – P. 53. 9. *O'Balance. Terrorism: The new growth form of warfare* / O'Balance // *International terrorism in the contemporary world* / Livingstone M., Kress L., Wanek M. L., 1978. – P. 415–416. 10. *Витюк В. В. “Левый” терроризм на Западе: история и современность* / Витюк В. В., Эфиров С. А. – М.: Наука, 1987. – С. 232. 11. *Энгельс Ф. Августу Бебелю, 7 октября 1892 г.* / Ф. Энгельс // *Маркс К., Энгельс Ф.; Соч.; [2-е изд.].* – Т. 1. – С. 419. 12. *Ленин В. И. О карикатуре на марксизм и об “империалистическом экономизме”* / В. И. Ленин; [Полн. собр. соч.]. – Т. 3. – С. 122. 13. *Crozier B. A Theory of Conflict* / B. Crozier. – L.: Hamilton, 1974. – P. 129. 14. *Tuagi Y. Political Terrorism: National and International dimentions* / Y. Tuagi // *Twenty first annual conference of Indian society on International Law.* – New Dehli, 1987. – P. 9. 15. *Laquer W. Terrorism* / W. Laquer. – L.: Micheael Joseph, 1977. – P. 3. 16. *Ленин В. И. Общій план работ и решений III съезда РСДРП* / В. И. Ленин; [Полн. собр. соч.]. – Т. 23. – С. 40–48. 17. *Bell J. A time of terror: how democratic societies respond to revolutionary violence* / Bell J. – N. Y.: Basic Books, 1978. – P. 8. 18. *Ленин В. И. С чего начать?* / В. И. Ленин [Полн. собр. соч.]. – Т. 5. – С. 8. 19. *Емельянов В. П. Уголовно-правовое противодействие терроризму* / В. П. Емельянов, М. Н. Иманлы, И. Н. Рыжов. – Харьков: Право, 2014. – 88 с.